

3. Яворницький Д. І. Історія запорізьких козаків: У 3 т. Л. : Видавництво «Світ», 1990. 319 с.

Ключові слова: злочини, покарання, кримінальна відповідальність, кримінальне право, звичаєве право, козаки.

Key words: crime, punishment, criminal liability, criminal law, customary law, Cossacks.

ШЕВЧУК ЯНА ВАЛЕРІЙВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри історії держави та права,
кандидат юридичних наук, доцент*

ПРАВОВИЙ АСПЕКТ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ОЛЕКСАНДРА ІІІ СТОСОВНО БОЛГАРІЇ

Зійшовши престол Олександр ІІІ вводить у Росії «охоронне самодержавство». Князь Олександр Баттенберг, обраний керувати Болгарією, цим тут же скористався. У травні 1881 р. він за сприяння військового міністра, яким був російський генерал Казимир Ернрот, здійснив держпереворот. Конституцію було скасовано, князь наділений надзвичайними повноваженнями, мітинги протесту були розігнані із застосуванням військових частин. Оскільки офіцерський склад армії більш ніж наполовину складався з російських, а уряд очолили російські генерали, то репутація Росії в очах болгарських лібералів виявилася сильно підмочена.

Відносини зіпсувалися і з болгарськими консерваторами, які виявилися не настільки консервативними, щоб мовчки погодитись на роль Задунайської губернії Росії. Найяскравіше конфлікт виявився у питанні залізничного будівництва: болгарі хотіли будувати гілку до кордону з Сербією, а через неї – з Австро-Угорщиною. Це давало болгарським сільгоспвиробникам вихід на європейський ринок збуту. Росіяни, яким надлишковий конкурент над ринком Європи був зовсім ні до чого, наполягали на лінії Софія – Русе, що перетинала країну з півночі на південь і мала суто військове значення. Наш проект коштував при цьому в 2,5 рази дорожче і діставався не болгарським, а російським підприємцям. Якби Баттенберг погодився на російський проект, він втратив би поваги в країні, – зрозуміло, що він лобював західну гілку. Російські ж дипломати за традицією вбачали в будь-якому «небажаному відхиленні» австрійську інтригу, і в Петербург полетіли повідомлення про те, що «князь перекинувся».

Прагнучи вирватися з під влади російських генералів, до яких сам необережно віддався, Баттенберг у вересні 1883 відновив конституцію ... і остаточно занепастив свою репутацію в Петербурзі. Його вирішено було міняти на більш поступливого хлопця. Оскільки горщики

з консерваторами були розбиті, намагалися зробити ставку на лібералів. Їхнім лідерам виділялося по 40 000 руб. на рік із секретного фонду МЗС. Голова ліберальної партії Драган Цанков гроші брав, але своїм повторював: «Ми схиляємось перед Росією, але Болгарія має бути для болгар».

У вересні 1885 р. князь оголосив про об'єднання Болгарії та Східної Румелії. Сан-Стефанський договір 1878 об'єднав всі населені болгарами землі в одному князівстві. Проте Берлінський конгрес урізав його територію утричі: повну автономію отримала лише Північна Болгарія. Від неї відокремлена Південна (Східна Румелія), а Македонія повернулася під повний контроль Стамбула.

Автономія Східної Румелії теж була велика: досить сказати, що вона мала власну армію, а першим рішенням місцевої легіслатури болгарський був оголошений єдиною державною мовою – незважаючи на протести грецької і турецької меншин. Проте берлінський поділ став страшним ударом для болгарської національної самосвідомості.

З того часу відновлення санстефанських кордонів стало ідефіком болгарської політики. Східна Румелія була першим кроком на цьому шляху: одного прекрасного дня патріоти оточили палац генерал-губернатора, теж болгарина, і той із задоволенням оголосив про передачу влади Баттенбергу. День об'єднання досі відзначається у Болгарії як державне свято. І, зрозуміло, на відміну від росіян кожен болгарин знає, що з усіх країн лише Росія в 1885 р. намагалася цьому об'єднанню завадити.

Навіть султан втратив інтерес до Румелії. Росія в 1878 р. готова була воювати з половиною Європи за санстефанські кордони та змусила Баттенберга здати назад. Російський посол умовляв турків ввести війська у бунтівну провінцію, обіцяючи всіляку підтримку. У Європі була здивована зміною фронту, але логіка Петербурга була простою: об'єднання країни зміцнювало авторитет Баттенберга.

Із турецькою інтервенцією нічого не вийшло і війну болгарам оголосила Сербія. Напередодні Олександр III відкликав усіх російських офіцерів із болгарської армії, що, за ідеєю, мало звести її боєздатність до нуля. І все ж таки серби були розбиті щент, і в запасі в Росії залишався тільки один варіант.

Військовий аташе у Болгарії полковник Сахаров за допомогою групи проросійськи налаштованих болгарських офіцерів влаштував змову. У ніч на 21 серпня 1886 р. вони увірвалися до палацу і змусили Баттенберга підписати зречення престолу: «Німецький принц не захотів служити великій ідеї, що пов'язує нас із Росією». Швидко з'ясувалося, що думку принца поділяє вся країна: новий уряд протримався лише три дні. А потім Стефан Стамболов, висхідна зірка болгарської політики, увійшов у Софію на чолі румелійської армії та заарештував змовників.

На нових виборах князя кандидат від Росії провалився, трон дістався Фердинанду Кобурзькому, офіцеру австрійської армії. Олександр III, який сприйняв це як особисту образу, розірвав з Болгарією відносини

і всерйоз подумував про її окупацію, щоб «повернути болгарський народ на шлях розвитку».

Проте на такий радикальний крок не наважилися, уникаючи європейських ускладнень. Вирішили діяти по-старому, болгарські емігранти запевняли, що варто їм кинути клич, як під русофільські прапори збереться весь «простий народ». Не зібрався: у березні 1887 р. були придушені повстання гарнізонів у Сілістрії та Русі, у грудні провалилася змова майора Паніци, кілька озброєних загонів, які курирували співробітники МЗС Миколи Гартвіг (майбутнім послом у Сербії), були розгромлені, ледве встигнувши перейти. Жодних ознак «Донбасу-1887» не спостерігалось. 1891-го було вбито міністра фінансів Бельчев (причому кулі призначалися Стамболову), наступного року – болгарський посланець у Константинополі Волкович. Вбивці в обох випадках втекли до Одеси.

Смерть самого Олександра III поклала край цій холодній війні. В 1912 р. під егідою Росії було створено військовий союз непримирених Болгарії та Сербії. Їм вдалося домовитись на ґрунті майбутнього поділу турецьких територій: болгари отримували більшу частину Македонії, а серби – вихід до моря за рахунок албанських земель. У війні з Османською імперією союзники швидко розгромили турецьку армію. Але омріяного моря Белград не отримав: Австро-Угорщина та Італія, побоюючись появи на Адріатиці основи російського флоту, пролобіювали створення Албанії. Сербія вирішила компенсувати свої втрати за рахунок Македонії, благо поки болгари намагалися взяти штурмом Стамбул, більша частина македонської території була окупована сербською армією.

Список використаних джерел:

1. Сербіна Н. Ф. Російської імперії дипломатія // Українська дипломатична енциклопедія: У 2-х т. / Редкол.: Л. В. Губерський та ін. – К. : Знання України, 2004 – Т. 2 – 812 с.
2. Мартиненко А. К. Русько-болгарські відносини в 1894–1902 рр. Київ, 1967 р.
3. Соловьев Ю. Я. Спогади дипломата. 1893–1922. М., 1959.
4. Гайворонський К. Про старі проблеми російської зовнішньої політики на Балканах. <https://www.vedomosti.com/opinion/articles/2017/10/20/738689-bratushki-bratoubiitsami>

Ключові слова: політика Російської імперії, політичний і правовий статус, Болгарія.

Key words: policy of the Russian Empire, political and legal status, Bulgaria.